

O'QUVCHILAR O'RTASIDA BULLING VA UNING OQIBATLARI

Hojiyeva Dildora Ibragimovna

Buxoro viloyat Qorako'l tuman 6-maktab psixologi

Annotatsiya: Maqolada “Bulling” muammosi, zo‘ravonlik va uning kelib chiqish hamda uni oldini olish masalalariga e‘tibor qaratilgan. Bullingning bolalar uchun zararli va uzoq davom etadigan oqibatlari mavjud. Bullingning jismoniy ta‘siridan tashqari, bolalarda hissiy va ta‘qibga uchragan bolalarning sog‘lig‘i, xususan ruhiy sog‘lig‘i ham yomonlashadi. Yoshlar yolg‘izlanib, ularda tushkunlik va ojizlik, vahima hissi shakllanadi.

Kalit so‘zlar bulling, zo‘ravonlik, guruh, jins, yosh, nasl-nasab, irq, bezorilik, milliy mansublik, bezorilik, ijtimoiy tarmoqlar, xavfli jamoalar, ijtimoiy jamoa

KIRISH

O‘zbekiston prezidenti 14-noyabr kuni uzoq kutilgan “Bolalarni barcha turdagi zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonunni imzoladi. Qonunni ishlab chiqish bilan 2023-yil oktabr oyidan boshlab prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi, Adliya vazirligi va YUNISEF shug‘ullanib kelayotgandi. Qonunning asosiy maqsadi zo‘ravonlikning oldini olish, undan jabr ko‘rgan bolalar bilan ishlash va oilalarda farovonlikni ta‘minlash tizimini yaratishdan iborat. Qonun 2025-yil 15-maydan kuchga kiradi. Jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, ruhiy zo‘ravonlik, g‘amxo‘rlik ko‘rsatmaslik, ekspluatatsiya qilish va ta‘qib etish (bulling) bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning shakllari bo‘lib, qonun bilan taqiqlanadi va ta‘qib qilinadi, deyiladi hujjatda.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik turlari

Jismoniy zo‘ravonlik — bolalarga turli darajadagi tan jarohatlarini yetkazish, ularni xavf ostida qoldirish, hayoti va sog‘lig‘i uchun xavfli ahvolda bo‘lgan bolalarga yordam ko‘rsatmaslik.

Jinsiy zo‘ravonlik — bolaga nisbatan shahvoniy xususiyatga ega bo‘lgan harakatlar qilish orqali uning jinsiy daxlsizligiga tajovuz qilish, shu jumladan:

- nomusga tegish;
- jinsiy ehtiyojni zo‘rlik ishlatib g‘ayritabiiy usulda qondirish;
- jinsiy aloqa qilishga majburlash;
- 16 yoshga to‘lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish;
- voyaga yetmagan shaxsni pornografik xususiyatga ega bo‘lgan harakatlarga ijrochi sifatida jalb qilish;

- voyaga yetmagan shaxsni jalb qilgan holda qo‘shmachilik qilish, fohishaxonalar tashkil etish yoxud unga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar sodir etish;
- aldash yoki ishonchni suiiste‘mol qilish yoxud bolaning ojizligidan foydalangan holda shahvoniy xususiyatga ega harakatlarni sodir etish;
- shahvoning shilqimlik, shuningdek, qonunda taqiqlangan, shahvoniy xususiyatga ega bo‘lgan har qanday boshqa jinsiy harakatlar.

Ruhiy zo‘ravonlik — bolalarni haqoratlash, ularga tuhmat qilish, tahdid qilish, ularning sha‘ni va qadr-qimmatini kamsitish, ularni tahqirlash, shuningdek, bolalarning asosiy ehtiyojlarini cheklashga qaratilgan boshqa harakatlarda ifodalangan zo‘ravonlik shakli, shu jumladan zo‘ravonlikdan jabrlanuvchida o‘z xavfsizligidan xavotir uyg‘otadigan, o‘zini himoya qila olmasligiga olib keladigan yoki ruhiy salomatligiga zarar yetkazadigan harakatlar (harakatsizlik).

G‘amxo‘rlik ko‘rsatmaslik — zarur imkoniyatlarga, bilim va ko‘nikmalarga, shu jumladan, buning uchun tegishli xizmatlardan (davlat, tibbiy, ta‘lim, ijtimoiy va boshqa xizmatlardan) foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lgan ota-ona (ular o‘rnini bosuvchi yoki bolaga qarab turgan shaxslar) tomonidan bolaning sog‘lig‘i, jismoniy, aqliy va axloqiy rivojlanishining buzilishiga olib kelishi.

Bolaning asosiy ehtiyojlari — bolaning to‘laqonli rivojlanishi, jismoniy va ruhiy salomatligi uchun oziq-ovqat, uy-joy va boshqa zarur sharoitlar bilan ta‘minlash, xavfsizlik, ta‘lim olish, ijtimoiy aloqalarni o‘rnatish, hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va imkoniyatlarni ro‘yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratish.

Bolalarni ekspluatatsiya qilish — boladan iqtisodiy, jinsiy va boshqa maqsadlarda foydalanish, shu jumladan, odam savdosi, g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlarga va tilanchilik qilishga jalb etish, jinsiy ekspluatatsiya, shuningdek, nikohga yoki er-xotin bo‘lib yashashga majburlash, ma‘lum bir diniy ta‘lim olishga undash, har qanday shaklda mehnatga majburlash uchun jismoniy yoki ruhiy ta‘sir o‘tkazish kiradi.

Ta‘qib qilish (bulling) — bir guruh bolalar yoki bitta bola tomonidan boshqa bolaga yoki bolalarga nisbatan haqoratli laqablardan foydalanishi, u bilan har qanday muloqotni rad etishi, uning mulkini tortib olishi va zarar yetkazishi, jismoniy, ruhiy yoki aqliy xususiyatlarini omma oldida muhokama qilishi, sha‘ni va qadr-qimmatini kamsitishi yoki sog‘lig‘i va hayotiga zarar yetkazishi, shu jumladan, internet orqali amalga oshiriladigan uzoq muddatli ruhiy va jismoniy tajovuzkor ta‘sir o‘tkazishidir.

Hujjatda davlat bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish uchun huquqiy, ma‘muriy, ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa choralarni ko‘rishi, shu jumladan, bola va uning oilasini qo‘llab-quvvatlashi hamda bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini aniqlash va oldini olish, zo‘ravonlik holatlari haqida xabar berish, ushbu holatlarni tergov qilish, aybdorlarni javobgarlikka tortishning

muqarrarligini ta'minlash, zo'ravonlik qurbonlarini rehabilitatsiya qilish, ularning huquqlarini tiklash va ijtimoiy moslashtirishni ta'minlash mexanizmlarini yaratishi kerakligi belgilangan.

Bulling (bullying - inglizcha ta'qib, zo'ravonlik) ruhiy va jismoniy zo'ravonlikning ko'rinishi bo'lib, muntazam ravishda takrorlanib turadigan shaxsga, jamoa a'zolaridan biriga (ayniqsa, maktab o'quvchisi, talaba, hamkasb) boshqa shaxs tomonidan (bir guruh shaxslar tomonidan) qasddan zarar yetkazishdir. Bulling muayyan shaxs tomonidan, bir guruh shaxslar tomonidan, jamoada rahbar tomonidan, hamkasblar tomonidan uyushtirilishi mumkin. Bulling qurbonga o'ziga nisbatan zo'ravonlikni to'xtatishiga imkon bermaydigan kuchlar tengsizligini nazarda tutuvchi harakat.

Bulling jins, yosh, nasl-nasab, irq, milliy mansublikdan qat'i nazar ijtimoiy guruhlarda o'zini namoyon qiladi. Bezorilikning maxsus shakli sifatida bulling jamoaviy bezorilik (jamoaviy bulling), jamoaning ayrim guruhlari tomonidan (mikrosotsium bullingi), maktabda o'qituvchilar yoki o'quvchilar tomonidan (maktab bullingi, bolalar bullingi), ish beruvchi tomonidan (mobbing), internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron pochta, SMS orqali bezorilik (kiberbulling), muayyan ijtimoiy guruhga qabul qilinishda tahqirlash (xeyzing (ingl. hazing – tahqirlash)) shaklida sodir etilishi mumkin.

Armiyadagi xeyzing bullingning bir turidir.

Mutaxassislar shantajni, muntazam haqoratlarni, tahdidlarni, jismoniy tajovuzni, jabrlanuvchining faoliyatini doimiy ravishda salbiy, tanqidiy baholashni, muntazam ishonchsizlik bildirishni bullingning namoyon bo'lishi deb hisoblaydilar.

Bullingning quyidagi asosiy shakllari mavjud: psixologik shakli - tahdidlar, masxara qilish, tuhmat qilish, tahqirlash, shaxsning ustidan kulish, e'tibor bermaslik; jismoniy shakli - tan jarohati yetkazish, zarbalar, kaltaklashlar, zo'ravon harakatlar, jabrlanuvchining mol-mulkiga zarar yetkazish;

Ochiq yoki ko'rinmas bulling. Tadqiqotlarga ko'ra dunyo bo'ylab 150 million nafar 13-15 yoshdagi o'smirlar bullingning guvohi bo'lishadi. Bulling holatiga tushganlarning uchta asosiy roli mavjud: qurbon; ta'qib qiluvchi; guvoh. Rollar vaziyatdan vaziyatga va guruhga qarab o'zgarishi mumkin. Bulling ishtirokchilari ma'lum shaxsiy xulq-atvor xususiyatlariga ega va rollar bilan bog'liq qator ijtimoiy xavflarga ega. Bulling qurbonlari xavotir, yig'loqilik, jismoniy zaiflik, o'zini past baholash, o'ziga ishonchi kam, do'stlarining ozligi bilan ajralib turadi, bunday bolalar kattalar bilan vaqt o'tkazishni afzal ko'rishadi. Sohaga oid tadqiqotlar, fanlarni o'zlashtirishda qiyinchilik, diqqat yetishmasligi, diabet, epilepsiya, vazn buzilishi, surunkali kasalliklarga chalingan bolalarning bulling qurboniga aylanish xavfi mavjudligini ko'rsatadi. Ta'qib qiluvchi agressiv va tajovuzkor xulqqa ega bo'ladi. Bulling ishtirokchilarining uchinchi guruhi guvohdir. Kanadalik tadqiqotchilarning

fikriga ko'ra, maktab o'quvchilarining 67% igacha maktabda bullingga guvoh bo'lgan. Qizig'i shundaki, deyarli barcha bolalar qurbonga achinish hissi haqida xabar berishadi, ammo qurbonga guvohlarning faqat yarmi yordam berishga harakat qiladi.

Guvohlarning reaksiyasi jarayonda o'ta muhim: bullingga qo'shilish va uni ma'qullashi ta'qib qiluvchi uchun stimuly bo'lib xizmat qiladi. Guvohlar uchun bullingni tugatishga urinish o'z xavfsizligi va jamoada o'z mavqeini yo'qotishdan qo'rqishga teng. Statistika ma'lumotiga ko'ra, Rossiyada har ikkinchi o'spirin maktabda bezorilikka duch keladi. 10 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan respondentlarning 52% tengdoshlari tomonidan bulling haqida gapirishdi, undan psixologik bulling 32% ni va jismoniy bulling 26,6% ni tashkil etgan. 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan o'spirinlarning fikriga ko'ra, maktab o'quvchilari ko'pincha tashqi qiyofasi, millati tufayli bullingga duch keladi. Respondentlarning qariyb 20%i o'qituvchilar tomonidan bulling holati haqida gapiradi. Respondentlarning 22%i o'quvchilar tomonidan o'qituvchilarga nisbatan bulling mavjudligini bildirgan. Maktabda bullingga duch kelgan bolalarning 63% i bu haqda otaonalariga aytadi va 15%i nima bo'lganligi haqida gapirmaslikni afzal ko'rishadi.

Odatda bulling sabablari quyidagicha:

- tashqi ko'rinish
- liderlik uchun kurash
- turli submadaniyatlar to'qnashuvi
- qadriyatlar, qarashlarga toqat qilolmaslik
- agressivlik
- bolada aqliy yoki jismoniy nuqsonning mavjudligi
- o'ziga past baho berish
- hasad
- etnik, irqiy tafovutlar.

Bullingning eng ko'p tarqalgan shakli sifatida bolalar bullingi hamma joyda (kundalik hayotda, yozishmalarda, ijtimoiy tarmoqlarda) va har qanday vaqtda sodir bo'lishi mumkin: Bullingning bolalar uchun zararli va uzoq davom etadigan oqibatlari mavjud. Bullingning jismoniy ta'siridan tashqari, bolalarda hissiy va Ta'qibga uchragan bolalarning sog'lig'i, xususan ruhiy sog'lig'i ham yomonlashadi. Yoshlar yolg'izlanib, ularda tushkunlik va ojizlik, vahima hissi shakllanadi. Ba'zilar o'z joniga qasd qiladi. Bullingning shakli sifatida kiberbulling yuqori tezlikda keng auditoriyaga yetib borishi va barcha ishtirokchilar uchun Internetda ta'siri bo'yicha jabrlanuvchiga har qanday joyda, har qanday vaqtda tazyiq o'tkazishi mumkin.

Kiberbulling axborot-raqamli makonda jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikning turidir.

Bolada quyidagi belgilarga e'tibor berish lozim: -

- bola tanasidagi fiziognomik o'zgarishlar;
- ko'karishlar, yaralar kabi jismoniy belgilar;

- maktabga borishdan qo'rqish;
- istamay maktabga borish;
- doimiy nevroitik, depressiv holatda, asabiy bo'lish;
- maktabda do'stlarining kamligi;
- kiyim, shaxsiy buyumlarining tez-tez yo'qolishi;
- ko'pincha pul so'rash;
- maktabda o'zlashtirish ko'rsatkichlarining pastligi;
- maktabdan uyga ketishni so'rab murojaat qilish;
- maktabdan ruhiy tushkunlik bilan qaytish;
- ko'pincha kattalar yonida bo'lishga harakat qilish;
- uyqusizlik, yaxshi uxlamaslik va qo'rqinchli tushlar ko'rish;
- bosh og'rig'i yoki boshqa kasalliklardan shikoyat qilish;
- internetda yoki telefonda gaplashgandan keyin xafagarchilik alomatlari;
- sir saqlaydigan bo'lib qolish; - tajovuzkor yoki jahldor bo'lish.
- hech qanday sababsiz yig'lash;
- hech qachon biron bir sinfdoshni tilga olmaslik;
- maktab hayoti haqida juda oz gapirish;
- hech kim uni tug'ilgan kunga taklif qilmaydi va u hech kimni unga taklif qilmoqchi emas.

Noyabr –“Zo‘ravonlikdan holi maktab “ oyligi doirasida Buxoro viloyat Qorako‘l tuman 6-maktab psixologi tomonidan o‘quvchilarga zo‘ravonlik holatlari haqida

tushunchalar berib o‘tildi.”Biz zo‘ravonlikka qarshimiz “ shiori ostidagi tadbirlar tashkil etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulova T.P. Aggressivnyy podrostok / T.P. Abdulova. - M.: Akademiya, 2008. - 128 s.
2. Adamovich T.V., Yegorova M.S., Bobryashova I.A. Razvitie temnoy triady i podrostkov i yee svyaz s poryadkom rojdeniya // Psixologiya XXI veka: psixologiya kak nauka, iskusstvo i prizvanie. Sbornik nauchnykh trudov uchastnikov mejdunarodnoy nauchnoy konferentsii molodykh uchennykh: v dvux tomax. Pod nauchnoy redaktsiey A. V. SHabolts, S. D. Gurievoy. Izdatelystvo: OOO «Izdatelystvo VVM» (Sankt-Peterburg). - 2018. -S.11-18.
3. Alekseeva I.A. Travlya v shkole: prichiny, posledstviya, pomoшь / I.A. Alekseeva. - [Elektronnyy resurs]. - URL: <http://psy.su/feed/2510/> (data obrasheniya 05.05.2019).
4. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o‘rganishning o‘rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.
5. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O‘smirlar o‘rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari. Science and Education, 4(2), 969-972.
6. Nishonova M.Ya., & Kamolova A.O. (2021). O‘SMIRLARGA HUQUQIY
7. BILIM BERISHDA KEYS STADI TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH.
8. Экономика и социум, (8 (87)), 42-45.
9. Nishonova, M. Y., & Kamolova, A. O. (2021). USING CASE STADE
10. TECHNOLOGY IN LEGAL EDUCATION FOR TEENAGERS. Экономика и социум, (8), 42-45.
11. Bannayev, M. S. (2022). O‘zbeksitonda psixologik diagnostika va psixologik korreksion faoliyatni amalga oshirishdagi muammolar va yechimlar. Science and Education, 3(6), 701–703
12. Bannayev, M. S. (2021). O‘zbeksitonda maktabgacha ta’lim va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida psixologik xizmatning tashkil etish imkoniyati va muammolari. Science and Education, 2(7), 293–297.
13. Andronnikova O.O. Ontogeneticheskaya kontseptsiya viktimnosti lichnosti: Diss. ... d-rapsixol. nauk / O.O. Andronnikova. - Novosibirsk, 2018. - 566 s.
14. Antonyan Yu.M. Prestupnost’ i pokayanie / Yu.M. Antonyan // ONS, 1991. № 6. - S. 43-51.
15. Antonyan Yu.M. Psixologiya prestupleniya i nakazaniya / Yu.M. Antonyan,
16. M.I. Yenikeev, V.E. Eminov. - M.: PENATES - PENATY, 2000. - 454 s.
17. Asanova N.K. Jestкое obrashenie s det’mi: osnovnyye metodologicheskie voprosy, prakticheskie i pravovye aspekty. / N.K. Asanova. - M.: VLADOS, 1997. - 512 s.
18. Atkinson R.L. Vvedenie v psixologiyu / R.L. Atkinson. - M.: PraymEvroznaк, 2003. - 713 s. 15. Baeva I.A. Psixologicheskaya bezopasnost’ obrazovatel’noy sredy / I. A. Baeva, Ye.N. Volkova, Ye.B. Laktionova. - M.: Ekon-Inform, 2009. - 247 s.